

ВИКОРИСТАННЯ ЛАНДШАФТНИХ ТЕРМІНІВ У НАЗВАХ ТАКСОНОМІЧНИХ ОДИНИЦЬ ҐРУНТІВ

Чернігівський державний інститут економіки і управління

Обговорюються основні напрямки в сучасній класифікації (таксономії) ґрунтів. Доводиться, що не варто відмовлятися від ландшафтних й екологічних визначень у номенклатурних назвах ґрунтів.

Ключові слова: класифікація ґрунтів, таксономія ґрунтів, типи ґрунтів, назви ґрунтів.

V. I. Kanivets

Chernigiv State Institute of Economics

USAGE OF LANDSCAPE TERMS IN THE NAMES OF TAXONOMY UNITS OF SOILS

Principal trends in the current classification (taxonomy) of soils are discussed in the present work. It is proved that there is no reason to reject landscape terms in nomenclature names of soils.

Key words: classification of soils, taxonomy of soils, types of soils, names of soils.

Започатковане В. В. Докучаєвим генетичне ґрунтознавство розвивалось до 90-х рр. минулого століття на теренах колишнього Радянського Союзу як еколого-географічне або ландшафтне. Воно стало в Україні традиційним, зайняло вагоме місце в світовому ґрунтознавстві. Витоки його знаходяться, зокрема, і в працях українських дослідників Н. Д. Борисяка (1852 р.), І. Ф. Леваковського (1871, 1888), а також академіка Російської Імператорської АН Ф. Й. Рупрехта (1866 р.). Вінцем цього напрямку стали «Указання по классификации и диагностике почв» (1967) та «Классификация и диагностика почв в СССР» (1971). У них, окрім морфолого-генетичних, фізико-хімічних і хімічних властивостей, а також конкретних ґрунтових процесів, що визначають генезу ґрунтів, використані й чисто екологічні чинники, такі як фаціальність за інтенсивністю зволоження, забезпеченість теплом, глибина промерзання, геоморфологічна компонента. Не скрізь нові ознаки прижились, але цей напрямок став основоположним і перспективним тоді в подальшому розвитку нашої традиційної класифікації.

Отже, класифікація продовжувала забезпечуватись ландшафтною основою. Як пам'ятаємо, складовими ландшафту є і клімат, і геологічні породи, і геоморфологія, і рослинність, і гідрологія, і, зокрема, сільськогосподарська діяльність людини. А ґрунт, як усіма визнано, – дзеркало ландшафту. У зв'язку з цим у класифікаційні назви ґрунтів у нас давно ввійшли ландшафтні ознаки, наприклад маємо чорноземи південні, чорноземи передкавказькі, гірсько-лучні ґрунти, болотні ґрунти, бурі лісові ґрунти тощо.

Зовсім по-іншому в другій половині ХХ ст. формувалась «таксономія» ґрунтів США (Вальков, 2006), також широко відома і впливова, відома тепер як «Світова реферативна база» – WRB (Дитцер, 2006). Вона засновувалась не на теоріях генези ґрунтів, пізнання тих чи інших ґрунтових процесів, а на реальних, кількісно вимірюваних різноманітних властивостях профілю ґрунту, у тому числі теплових і водних, наявності застандартизованих ґрунтових горизонтів. Таксономія не відображала зональності, у ній не використовувалися терміни зональності. Стала максимально заформалізованою, з використанням назв, які асоціювались із певними природними явищами чи об'єктами. Такий підхід можна було б назвати субстантивно-екологічним (останній термін відображає використання термічних і водних властивостей).

Принцип субстантивності у великій мірі використаний у новій класифікації ґрунтів Росії (Шишов, 1989; Классификация почв России, 2000). Автори відійшли від принципів ландшафтності, екологічності, що включала наша традиційна класифікація. Наприклад, замість чорноземів південних з'явилися чорноземи текстурно-карбонатні. Чорноземи вилужені (північні) і чорноземи опідзолені об'єднані і визначені на рівні типу як чорноземи глинисто-ілювіальні.

За основу автори взяли природне тіло ґрунту і логіку профільно-генетичної класифікації, відсторонившись від чинників ґрунтоутворення як діагностичних ознак.

Хоча в запропонованій класифікації в основному зберігається традиційна номенклатура, зберігається поняття типу. Корисним є також введення надтипових рангів.

Свою класифікацію автори визначили як субстантивно-генетичну. Цей принцип набуває прихильників і в Україні.

Як в американській таксономії, так і в новій класифікації ґрунтів Росії є корисні здобутки. Та все ж уявляється, що принципи «Класифікації» 1977 р., якими поки що користуємось в

Україні, є «фундаментальними, випробуваними, і їх лише необхідно збагачувати, зокрема, й на регіональних рівнях» (Вальков, 2006).

Отже, повернемося до ландшафтних термінів традиційної класифікації, які ввійшли в номенклатурні назви ґрунтів – усім добре зрозумілі, пояснюють генезу ґрунтів, у тому числі у великій мірі визначають їх субстанцію, і від яких, вважаємо, не варто відмовлятися та заміняти на абстрактні назви іноземного походження.

Згадаємо, зокрема: лучні, лучно-болотні, болотні, алювіальні (заплавні) ґрунти; чорноземи південні і північні, лучно-чорноземні ґрунти, темнозабарвлені ґрунти прерій (входять до групи молісолі), остепнілі лучні ґрунти; бурі степові і напівпустельні ґрунти, бурі лісові, буротайгові ґрунти; арктичні і тундрові ґрунти; різноманітні високогірні ґрунти, зокрема – гірсько-лучні, гірсько-дернові, гірсько-каштанові, гірсько-степові, альпійські, субальпійські; вулканічні шарувато-попільні ґрунти, такироподібні, мочарні, маршові (ґрунти низинного морського узбережжя, що затопляються в рідкісні катастрофічні припливи) – мангрові в тропічному поясі. Накінець, допустимою, інформативною назвою для групи темнозабарвлених ґрунтів опілля є опільські ґрунти – ополець, ополиця, за А. Н. Тюрюкановим і Т. Л. Бистріцькою (1971). Це лише назви ґрунтів, що стосуються переважно помірної фізико-географічного поясу. За всіма ними стоїть широка інформація як щодо генези, так і щодо придатності для господарського використання. Ландшафтні назви орієнтують досвідченого ґрунтознавця чи географа у властивостях, які очікуємо побачити, уявляємо їх. Окрім того, ландшафтні, географічні, екологічні терміни збагачують і прикрашають мову науки «ґрунтознавства», наближають її до народної, добре зрозумілої в широких колах. Терміни вже прижились, засвоєні спеціалістами, використовуються тепер в кадастрових роботах. Введення нових понять, які б відтворювали лише субстанцію ґрунту, його тіло, по-перше, не завжди просто реалізувати (із-за нечіткості ознак), і по-друге, потребуватиме серйозної підготовки спеціалістів, буде недоступним для усвідомлення широким колом зацікавлених осіб, зокрема, і різноманітних дослідників природничих галузей.

Безумовно, тепер ми знаємо більше, ніж раніше, про процеси, що протікають у ґрунтах і формують їх тіло. Але здається, що без крайньої необхідності не потрібно новими поняттями замінити добре зрозумілі й достатньо інформативні традиційні назви. Інша річ, коли ґрунти раніше невірно класифіковані. Наприклад, з'ясувалось, що деякі «підзолисті» ґрунти насправді є глее-елювіальними, або деякі дерново-підзолисті ґрунти мають сутність палево-підзолистих ґрунтів чи буроземно-підзолистих тощо.

Щодо удосконалення класифікації й систематики ґрунтів, потрібно провести ще немало дослідницьких робіт, особливо на регіональному рівні. Візьмемо, наприклад, темно-сірі опідзолені ґрунти. У природі в різних регіонах натрапляємо на велике їх різноманіття. Уявлення про них недостатньо стандартизоване. Тому до підтипу темно-сірих опідзолених (чомусь важко назвати їх як весь тип – лісові ґрунти) у певних регіонах відносять і бурувато-чорноземні ґрунти, і чорноземи опідзолені, і чорноземи сильновиружені. На підтиповому рівні субстанційний підхід сприятиме вирішенню проблем. Прагнення в цьому відношенні М. І. Полулана і В. Б. Солов'я (2005) виправдані. Інша річ, що їх вирішувати необхідно на основі глибоких досліджень.

Слід також відмітити, що недоліком чималого числа наших номенклатурних назв є їх багатослівність, яку допускаємо, аби відобразити сутність процесів, що утворюють ґрунти. Тому необхідно вітати народження кожної прийнятної короткої назви. І тут, наприклад, так і хочеться назвати дерново- або буро-підзолисті сильноглее-елювійовані ґрунти Прикарпаття планосолями, біличками, як маємо назви солодь або солонець.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на зрозуміле прагнення ґрунтознавців ідентифікувати й класифікувати ґрунти за їх профільною субстанцією, кількісно виражених ознак її часто або недостатньо, або формулювання її (субстанції) за текстурними й іншими властивостями є недостатньо прийнятною. Це не поліпшує таксономію ґрунтів. Отже, відмовлятися від таксономічних визначень з екологічними, географічними та ландшафтними складовими не варто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Вальков В. Ф. Достоинства и недостатки новой классификации почв России / В. Ф. Вальков, К. Ш. Казеев, С. И. Колесников // Почвоведение. – 2006. – № 5. – С. 621-626.
- Дитцер К. А. Развитие «Почвенной таксономии» в США / К. А. Дитцер, Р. Дж. Арнс, Дж. М. Гэлбрейт // Почвоведение. – 2006. – № 2. – С. 161-167.
- Классификация и диагностика почв в СССР / Сост.: В. В. Егоров, В. М. Фридрих, Е. Н. Иванова, Н. Н. Розов, В. А. Носин, Т. А. Фриев. – М.: Колос, 1977. – 224 с.

Классификация почв России / Сост.: Л. Л. Шишов, В. Д. Тонконогов, И. И. Лебедева. – М.: Почв. ин-т им. В.В. Докучаева РАСХН, 2000. – 236 с.

Полупан М. І. Класифікація ґрунтів України / М. І. Полупан, В. Б. Соловей, В. А. Величко. – К.: Аграрна наука, 2005. – 300 с.

Указания по классификации и диагностике почв. – М.: Колос, 1967. – Вып. 1–4.

Тюрюканов А. Н. Ополья Центральной России и их почвы / А. Н. Тюрюканов, Т. Л. Быстрицкая. – М.: Наука, 1971. – 240 с.

Шишов Л. Л. Генетическая классификация почв СССР / Л. Л. Шишов, И. А. Соколов // Почвоведение. – 1989. – № 4. – С. 112-120.

Надійшла до редколегії 17.07.08